

Dialogue : มิติใหม่ของการจัดเวทีชาวบ้าน

○ โสฬส จิริไสย์ *

บทคัดย่อ

การสนทนาเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ทำให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารและการเชื่อมโยงของความหมายและการดำรงอยู่ของปัจเจกแต่ละคน หากผู้เข้าร่วมวงสนทนา สามารถเปิดใจรับฟังได้อย่างไม่มีเงื่อนไข จะทำให้เกิดการเรียนรู้ และเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนอื่นได้ การสนทนาจึงเป็นกลไกการสร้างจิตสำนึกร่วม และความหมายร่วมกันของคนในชุมชน และปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ทุกสังคม บทความเรื่องนี้เป็น การนำเสนอแนวคิดและปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับการสนทนา และวิธีการนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดเวทีคิดร่วมกันหรือป้องกันความขัดแย้งในเวทีชาวบ้านได้

Abstract

Dialogue is an unconscious interactional process in everyday life. It helps facilitate the flow of information and meaning from one person to another. If the dialogue participants can open themselves up and listen to other participants without a defensive attitude, they enhance their learning capacity and obtain a sense of "inter-being". Therefore dialogue is a social mechanism for creating collective consciousness and shared meaning to develop a sense of community. Dialogue exists everywhere once people can open themselves and trust each other. This paper discuss as the basic idea and concept of dialogue. It also talks about the guideline application to facilitate talk in a public forum for community people. As a result, people can think as a group so as to avoid conflict.

* อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

ความเป็นมาและความหมาย

ผู้เสนอแนวคิดเรื่อง dialogue คือ David Bohm ซึ่งเป็นนักฟิสิกส์แนวใหม่หรือ “ควอนตัมฟิสิกส์” ชาวอังกฤษและเสียชีวิตเมื่อปี 1992 David Bohm ได้ทุ่มเทความพยายามในช่วง 10 ปีสุดท้ายของชีวิต นำศาสตร์แห่งควอนตัมฟิสิกส์ที่เขาค้นพบ ผสมผสานกับศาสตร์และปรัชญาทางตะวันออก จนกระทั่งได้เครื่องมือที่เรียบง่ายขึ้นมาชุดหนึ่งเรียกว่า dialogue และนำออกเผยแพร่ให้คนทั่วโลกนำไปใช้ในการจัดการความแตกต่าง โดยไม่ยึดติดอยู่กับ “ชุดปฏิบัติการความรู้” (discourse) ของความเชื่อ หรือลัทธิใดลัทธิหนึ่ง

คำว่า dialogue มีผู้นำไปใช้ในสำนวนภาษาไทยที่ต่างกันไปหลายสำนวน เช่น “สุนทรียสนทนา” “สนทนาแลกเปลี่ยน” “วาทวิจารณ์” “สานสนทนา” นอกจากนี้ ยังมีคำในภาษาไทยกลางอีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีการใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น “จับเข่าคุย” “ล้อมวงคุย” หรือคำว่า “สนทนาวิสาสะ” ซึ่งหมายถึงการพูดคุยแบบคนกันเอง ภาษาท้องถิ่นก็มีคำที่บ่งบอกความหมายของการกระทำคล้ายๆ กับสุนทรียสนทนาหลายคำ เช่น ภาษาอีสานใช้คำว่า “นั่งโสกกัน” ภาษาคำเมืองจะเรียกว่า “นั่งแอ่วกัน” หรือ “นั่งฮู้กัน” ภาษาปักษ์ใต้อาจจะเรียกว่า “นั่งซึกกัน” หรือ “นั่งม้อกัน” เป็นต้น

นอกจากนี้ วิธีการแบบนี้ก็เป็นวิถีปฏิบัติของชนสมัยโบราณที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ มีปฏิสัมพันธ์แบบใกล้ชิด เห็นหน้าค่าตากันอยู่ทุกวัน เช่นที่ปรากฏในวิถีสังคมของชนพื้นเมืองในทวีปอเมริกาเหนือ โดยอ้างจากรายงานของนักมานุษยวิทยา David Bohm บรรยายว่า คนกลุ่มเล็กๆ อยู่รวมกันประมาณ 40-50 คน โดยไม่มีการพูดจาพาทักันอะไรมากมาย ไม่มีการโต้เถียง ในแต่ละวันจะไม่มีการสั่งการ แต่ต่างคนต่างรู้หน้าที่ว่าตนเองต้องทำอะไรบ้าง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้เขียนไม่ปรารถนาที่จะประดิษฐ์คำศัพท์ใหม่ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้น จึงขอเลือกใช้คำว่า “สุนทรียสนทนา” แทนคำว่า dialogue ในความหมายของ David Bohm เนื่องจากเป็นคำที่ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว นอกจากนี้ ยังสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ Bohmian Dialogue ได้ดีอีกด้วย

รากเหง้าของคำ

ความหมายของรากศัพท์ดั้งเดิมของคำว่า dialogue สามารถแยกแยะออกมาดูได้ดังนี้ คือ dia = through “ทะลุทะลวง”, logo = meaning of the word “ความหมายของคำที่พูดออกไป” แต่ David Bohm ผู้ซึ่งนำเอาวิธีการแบบ “สุนทรียสนทนา” ไปเผยแพร่ในบริบทของสังคมตะวันตกนั้น ยืนยันว่า ความหมายใหม่ของคำว่า ‘dialogue’ มิใช่เพียงแค่ การฟังเพื่อเข้าใจความหมายของคำที่พูดออกมาอย่างลึกซึ้งเท่านั้น แต่เป็น stream of meaning หรือ “การถ่ายทอดของความหมาย” ที่สามารถไหลถ่ายเทไปหากันได้โดยปราศจากเครื่องกีดขวาง (blocking) ของสิ่งสมมุติใดๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฐานคติเดิมที่ฝังอยู่ในหัว (presupposition) วิธีการกำหนดใจเพื่อรับรู้โลกภายนอก (assumption) รวมทั้งความแตกต่างของชาติวุฒิ คุณวุฒิ อำนาจ ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือตำแหน่งหน้าที่ใดๆ ที่บุคคลได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง แต่สุนทรียสนทนาหมายถึง การเปิดรับถ้อยคำความหมายและทัศนะที่พูดออกไป เหมือนกับการเปิดประตูรับน้ำเพื่อให้สามารถไหลแทรกซึมเข้าหากัน เพื่อให้เกิดการปรับคุณภาพใหม่ ซึ่งในที่นี้หมายถึงคุณภาพความคิด ความรู้ ซึ่งไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน (shared meaning)

สุนทรียสนทนา จึงเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ที่เอื้อต่อการคิดร่วมกันอย่างเสมอภาค รับฟังซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง ในสภาวะปกติ คนจะคิดคนเดียว และเอาสิ่งที่ตนเองคิดและเชื่อออกไปปะทะประสานกับคนอื่นในรูปของการถกเถียงโต้แย้ง และมักจบลงด้วยการแบ่งแยกเป็นฝ่ายแพ้ ฝ่ายชนะ และฝ่ายถูกฝ่ายผิด อันเป็นการบ่มเพาะเชื้อพันธุ์ของความขัดแย้งที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ แต่การสนทนาที่นำไปสู่การคิดร่วมกันแบบสุนทรียสนทนานั้น ไม่ใช่เป็นการนำเอาความคิดของแต่ละคนมาเสนอแนะ หรือมาโต้เถียง ขัดแย้งกันเพื่อหาผู้ชนะ แต่เป็นการมาเพื่อจะฟังซึ่งกันและกันโดยไม่มีการตัดสิน หรือการสร้างข้อสรุปใดๆ ร่วมกัน ผู้ร่วมสนทนาให้ความสำคัญแก่คำถามมากกว่าคำตอบ และใช้คำถามเหล่านั้นเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ของตนเอง

วงสุนทรียสนทนา เป็นการเริ่มต้นของสัมมาทฐิ ผู้ที่อยู่ในวงสนทนาคือผู้ที่เชื่อมั่นในเรื่องของการให้การฟังการเรียนรู้จากผู้อื่น รวมทั้งการเรียนรู้จากการกระทำของตนเอง ความคิดที่ดีเกิดจากการฟังที่มีคุณภาพ การตั้งใจฟังกัน คือการตั้งใจมารวมกัน มีสมาธิอยู่กับตัวเองและสิ่งที่ได้ยิน ไม่สรวลเสเฮฮา ไม่อวกแวก แยกวงคุย แต่จะให้ความสนใจกับเสียงของคนอื่น แม้กระทั่งเสียงของความเงียบ โดยรู้สึกเหมือนว่า เสียงของตนเองก็คือเสียงของผู้อื่น และเสียงของผู้อื่นก็คือเสียงของตนเอง จะต้องกำหนดใจรับรู้เสียงและความเงียบด้วยความรู้สึกในเชิงบวก เห็นความเงียบและเสียงของคนอื่นเป็นสิ่งเดียวกับตนเอง และในความเงียบนั้น ก็ลายนเมิตรในวงสนทนาต่างก็กำลังลำดับความคิดของตนเองอยู่ ยังไม่พร้อมที่จะพูดออกไปเช่นเดียวกับตัวเราที่กำลังรับฟังอยู่ เราสามารถรอได้ คอยได้เสมอ

กระบวนการสุนทรียสนทนาที่เหมาะสม จะทำให้เกิดการคิดร่วมกันได้อย่างมีพลัง แต่ผู้เข้าร่วมวงสุนทรียสนทนาจะต้องทั้งวาระ เป้าหมายส่วนตัว (personal agenda) รวมทั้งอารมณ์เชิงสัญลักษณ์ที่ใช้ห่อหุ้มตนเองอยู่ในรูปของสถาปัตยกรรมศักดิ์ และอำนาจทั้งปวงออกจากตัวเอง เพื่อให้สามารถเข้าใจสรรพสิ่ง (entities) ได้ตามสภาพที่มันเป็นจริง โดยปราศจากอิทธิพลการปรุงแต่งของสิ่งสมมุติที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เชื่อกันว่า พลังของสุนทรียสนทนา คือความคิดสร้างสรรค์ที่ผุดบังเกิดขึ้น ภายหลังจากที่กระบวนการสุนทรียสนทนาจบสิ้นลงไปแล้ว โดยผู้ที่ร่วมกระบวนการจะได้ขึ้นมาเอง โดยไม่ต้องมีใครชี้แนะ นอกจากนี้ กระบวนการสุนทรียสนทนาที่เน้นให้เกิดการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) การไม่ด่วนสรุป (suspension) จะช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างบุคคลได้เป็นอย่างดี

ทำไมต้องทำ “สุนทรียสนทนา”

มีคนเป็นจำนวนมากสงสัยว่า ทำไมต้องทำสุนทรียสนทนา ในเมื่อปกติคนในสังคมก็พูดจาพาทักกันเป็นประจำอยู่แล้ว สุนทรียสนทนาจึงไม่น่าจะเป็นเรื่องใหม่ที่ต้องมาเรียนรู้เพิ่มเติมกันอีก ข้อสงสัยเหล่านี้ น่าสนใจไม่น้อยทีเดียว David Bohm อธิบายว่า เมื่อโลกมันเปลี่ยน จิตใจของผู้คนก็เปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น โลกทั้งใบถูกเชื่อมโยงเข้าหากันด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมที่มีประสิทธิภาพ แต่ในทางกลับกัน “ความเจริญ” เหล่านี้กลับแยกคน แยกโลกออกจากกันเป็นส่วนๆ ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เพื่อเชื่อมโยงคนเข้าหากันกลับกลายเป็นการสิ้นสุดของความสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์ไม่สามารถฝ่ากำแพงมายาคติที่ห่อหุ้มตัวตนและเข้าไปสัมผัสความเป็นมนุษย์ของกันและกันได้ง่ายๆ ปัจจุบัน

เผชิญกับโรคภัยชนิดใหม่คือ “ความเหงาท่ามกลางฝูงชน” ทำให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว ว่าเหงา ขาดความอบอุ่น ไม่รู้ว่าตนเองเป็นใคร และจะเข้าไปมีสัมพันธภาพกับคนอื่น ๆ ในโลกนี้ได้อย่างไร

รากเหง้าของปัญหาที่สำคัญอันหนึ่งคือ การที่ตัวตนของปัจเจกชนในโลกปัจจุบันต่างห่อหุ้มตนเองด้วยอารมณ์ตำแหน่งหน้าที่ ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม วิทยุฉันทะ ความเชื่อทางศาสนา และสังกัดทางการเมือง ฯลฯ ความสัมพันธ์แบบ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ขาดหายไป ต่างคนต่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันผ่านประเพณีและพิธีการ ซึ่งถูกอำนาจกำหนดขึ้นภายหลัง ทั้งยังเต็มไปด้วยระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายอันสลับซับซ้อน ปิดกั้นไม่ให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างเป็นธรรมชาติ อย่างเช่นที่เกิดขึ้นในอดีต ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

อย่างไรก็ตาม คนในสมัยใหม่ก็ตระหนักถึง

ปัญหาและพยายามแก้ไขปัญหานั้นเช่นเดียวกัน พยายามพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือกัน แต่ก็มักจะจบลงด้วยการสร้างข้อสรุปและกฎระเบียบต่างๆ อย่างมากมาย แต่แทนที่จะถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหา กลับเป็นการเปิดช่องว่างให้คนใช้ข้อสรุปและกฎระเบียบต่างๆ แบบบิดเบือนเพื่อประโยชน์ของตนเอง และเราก็กลับมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ด้วยการประชุมและสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ชุดใหม่ขึ้นมาอีกครั้งแล้วครั้งเล่า

David Bohm ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาใดๆ ก็ตาม จะไม่สามารถแก้ไขได้ โดยใช้ฐานคิดและวิธีการเดิมกับที่สร้างปัญหาเหล่านั้นขึ้นมา ดังนั้น การประชุมพูดคุย ถกเถียง และการลงมติเพื่อหาข้อสรุป จึงไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหา เพราะนั่นเป็นเพียงการกระทำแบบฉาบฉวย ลงไปไม่ถึงรากเหง้า จำอาจเป็นการเริ่มต้นของปัญหาใหม่ๆ และคนต้องวิ่งตามไปแก้ไข แต่ก็ไม่เคยวิ่งไม่ทันปัญหาเหล่านี้

การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมที่มีประสิทธิภาพ ก็เป็นความพยายามในการแก้ปัญหาด้วยตรรกะชุดเดียวกับที่สร้างปัญหาขึ้นมา เพื่อเชื่อมโยงคนทั้งโลกเข้าหากัน เริ่มตั้งแต่การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องรับส่งวิทยุ โทรศัพท์ รถยนต์ เครื่องบินที่ทันสมัย โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ตความเร็วสูง แต่ท้ายที่สุดก็พบว่านวัตกรรมเหล่านี้สามารถแก้ปัญหาบางอย่างได้ แต่กลับเพิ่มความสลับซับซ้อนและสร้างปัญหาใหม่ๆ ให้แก่มนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น โทรศัพท์ทำให้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่โทรศัพท์ก็กลายเป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดการบริโภคจนเกินความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ จอโทรศัพท์กลายเป็นช่องทางการยัดเยียดค่านิยมแบบอำพราง จอโทรศัพท์ทำให้คนในครอบครัวถูกแยกออกจากกัน มิได้ให้ความสนใจซึ่งกันและกัน รถยนต์ทำให้มนุษย์สามารถเดินทาง หรือขนส่งสินค้าได้เร็ว แต่รถยนต์ก็ทำให้เกิดมลภาวะ อากาศเสีย โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงทำให้ข้อมูลท่วมโลก คนเล็กๆ ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบมากขึ้น เพราะ

ทรัพยากรธรรมชาติถูกดูดไปใช้ในการพัฒนา สร้างความเจริญ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในเมือง เป็นต้น

คนสมัยใหม่ถูกสอนให้ต่างคนต่างคิด และคิดกันอยู่คนละมุม แล้วก็นำเอาสิ่งที่ตนเองคิดและเชื่อไว้ก่อนแล้ว หรือ “ฐานคิด” (presupposition) นั้น ขึ้นสู่เวทีถกเถียงโต้แย้ง มุ่งเอาชนะคะคานากันแบบไม่รู้จริง แต่ในที่สุดก็เป็นผู้แพ้ทั้งคู่ วัฒนธรรมต่างคนต่างคิด จึงทำให้โลกสมัยใหม่เต็มไปด้วยความยุ่งเหยิงซับซ้อนอันเนื่องมาจากการใช้อำนาจครอบงำทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งโดยวิธีการปาเถื่อนและงัดมาแต่แฝงด้วยเล่ห์อำพรางอันแยบยล เพื่อบีบบังคับ หรือโน้มน้าวให้ผู้อื่นคิดและเชื่อและปฏิบัติตามความต้องการของคนที่มีอำนาจ

ปัญหาของโลกปัจจุบันเป็นปัญหาแบบ “อิทัปปัจจยตา” ที่โยงใยถึงกันแบบรอบทิศทาง ซ้ายยังอยู่นอกเหนือการควบคุมของอำนาจใดๆ อีกด้วย เพราะไม่สามารถคลำหาต้นสายปลายเหตุของปรากฏการณ์ได้ ยิ่งแก้ก็ยิ่งยุ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ การกลับมาแก้ไขที่ “ตนเอง” จึงเป็นทางออกของปัญหาอันสลับซับซ้อนนี้ เพราะตนเองคือส่วนของปัญหาที่สามารถยื่นมือเข้าไปจัดการได้ง่ายที่สุดสำหรับมนุษย์

ในฐานะของผู้มีประสบการณ์ที่ผ่านจุดสูงสุดของวิชาการจากโลกตะวันตก และเข้าใจวิถีคิดแบบตะวันออกอย่างลึกซึ้ง David Bohm จึงประกาศความเชื่อในชีวิตที่เปลี่ยนไป การคิดร่วมกันด้วยกระบวนการสนทนา (dialogue) น่าจะเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหอันสลับซับซ้อนของโลกยุคใหม่ เพราะการคิดร่วมกัน การรับฟังซึ่งกันและกัน โดยไม่มีการถือเอาเราเป็นวิธีการจัดการความแตกต่างหลากหลาย โดยทำให้ทุกฝ่ายต่างเป็นผู้ชนะร่วมกัน (win-win)

แนวคิดและหลักการเบื้องต้นของสุนทรียสนทนา

หลักการของสุนทรียสนทนาคือ การพูดคุยกันโดยไม่มีการกำหนดหัวข้อหรือวาระ (agenda) ที่ตายตัวไว้ล่วงหน้า รวมทั้งไม่มีเป้าหมายเพื่อสร้างข้อสรุปร่วมกัน เพราะเกรงว่าจะเป็นการเปิดช่องว่างให้ผู้มีอำนาจหรือระบบพวกมากลากไปเข้ามาชี้นำ เบี่ยงเบนเข้าหาผลประโยชน์ของตนเอง โดยใช้วาระการประชุมหรือข้อสรุปเป็นเครื่องมือ แต่คนในวงสนทนาสามารถพูดเรื่องอะไรก็ได้ ถ้ามีอะไรขึ้นมาก็ได้ คนในวงสนทนาจะตอบหรือไม่ตอบก็ได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สุนทรียสนทนาเป็นการพูดคุยแบบลมเพลมพัด เพะเพพาที่ ตลกไปกษา ตรงกันข้าม พฤติกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องห้ามในวงสุนทรียสนทนาด้วยซ้ำไป ทั้งนี้เพื่อมิให้อารมณ์แบบสรวลเสเฮฮาเหล่านี้ กลายเป็นอุปสรรคต่อความสงบ และรบกวนสมาธิของผู้เข้าร่วมวงสุนทรียสนทนา

การเข้าไปอยู่ในวงสุนทรียสนทนา ทุกคนจะต้องให้ความเคารพต่อบรรยากาศของความเงียบสงบ ปลดปล่อยอารมณ์ให้ผ่อนคลาย เป็นอิสระ พูดจากันพอได้ยิน พูดเรื่องอะไรก็ได้ แต่โดยส่วนใหญ่จะหลีกเลี่ยงการแนะนำและการตอบคำถาม เพราะถือว่าคำถามที่เกิดขึ้นเป็นคำตอบในตัวของมันเอง นอกจากนี้ สุนทรียสนทนายังไม่อนุญาตให้มีการโต้แย้ง หรือสนับสนุน จนเกิดการปะทะกันทางความคิดใดๆ เพราะถ้าปล่อยให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น นั่นหมายถึงการปล่อยให้แต่ละคนนำเอาฐานคติของตนออกมาประตปประหารกัน และจบลงด้วยความคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกตีตกจากวงสนทนาไป ซึ่งผิดหลักการของสุนทรียสนทนา

หลักการสำคัญของสุนทรียสนทนาอีกประการหนึ่งคือ “การฟังให้ได้ยิน” (deep listening) โดยพยายามไม่ใส่ใจว่าเสียงที่ได้ยินเป็นเสียงของใคร เพียงแค่กำหนดใจให้รู้ได้ว่าเสียงที่ได้ยินคือเสียงของกัลยาณมิตรของเราคนหนึ่ง ที่ปรารถนาจะให้เราได้ยินได้ฟังแต่สิ่งดีๆ เท่านั้น นอกจากนี้ จะต้องมีการเฝ้าสังเกตอารมณ์และความรู้สึกของตนเองในขณะที่ได้ยินเสียงต่างๆ ที่ผ่านเข้ามากระทบ เสียงเหล่านั้นอาจจะเป็นเสียงของตนเองที่พูดคุยกับตนเอง เสียงของคนในวงสนทนา หรือเสียงจากธรรมชาติ เช่น เสียงนกร้อง น้ำไหล และเสียงจิ้งหรีดเรไรยามค่ำคืน เป็นต้น ถ้าหากฟังอย่างตั้งใจและฟังเพื่อให้ได้ยิน อาจจะมีความคิดบางอย่างวาบขึ้นมาในใจ และความคิดนั้นอาจจะถูกนำไปใช้ในการเริ่มต้นของการทำอะไรบางอย่างที่มีคุณค่าต่อตนเอง และสังคมได้ในอนาคต

การยอมรับในหลักการของสุนทรียสนทนา คือความพยายามเบื้องต้นในการถอดถอนอิทธิพลของอำนาจอุปาทาน ซึ่งทำงานอยู่ในรูปของระบบสัญลักษณ์ พิธีการต่างๆ ที่หล่อหลอมตัวตนไว้ในโลกอันคับแคบ หดหู่ ซึมเศร้า และเป็นสถานบ่มเพาะเชื้อแห่งความรุนแรงไว้อย่างลึลึก เชื่อกันว่าหากคนสามารถก้าวข้ามสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไปได้ จิตใจก็จะถูกปลดปล่อยเป็นอิสระ (deliberation) สามารถเรียนรู้จากการฟังได้อย่างไม่มีข้อจำกัด เพื่อยกระดับภูมิธรรมของตนเองให้สูงขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็เป็นเรื่องที่คนธรรมดาทำได้ยาก

ดังนั้น จึงไม่มีใครสามารถบังคับใคร ให้เข้าไปนั่งอยู่ในกระบวนการสุนทรียสนทนาได้ โดยที่เขาไม่มีความสมัครใจ และไม่ยอมรับเงื่อนไข หลักการเบื้องต้นเหล่านี้เสียก่อน การยอมรับเงื่อนไขแปลกๆ เหล่านี้มีใช้เรื่องง่าย เพราะคนส่วนใหญ่มีประสบการณ์ และเคยชินกับการพูดคุยแบบเป็นการเป็นงาน มีการวางวาระเป้าหมายของการพูดคุยไว้ล่วงหน้า มีการโต้เถียง ลงมติ และข้อสำคัญมีคนที่ทำหน้าที่เป็นประธานในการประชุม เมื่อเข้ามาอยู่ในบรรยากาศที่ตนเองไม่คุ้นเคยก็เลยหงุดหงิด เพราะทำใจไม่ได้กับการพูดคุยแบบไม่มีทิศทาง David Bohm ได้ให้คำแนะนำว่า ความรู้สึกเหล่านี้ถือเป็นเรื่องธรรมดา คนที่เชื่อมั่นในกระบวนการของสุนทรียสนทนาจะต้องเผชิญหน้ากับมัน และผ่านจุดสำคัญนี้ไปได้ หลังจากนั้นบรรยากาศจะค่อยๆ ดีขึ้น เพราะทุกคนสามารถปรับตัวให้คุ้นเคยกับบรรยากาศการพูดคุยแบบใหม่ จนแทบไม่มีใครอยากจะเลิกไปง่ายๆ

ความมหัศจรรย์ของสุนทรียสนทนา

มีคำถามที่มักถามกันมาเสมอคือว่า พูดคุยกันแบบนี้แล้วมันได้ประโยชน์อะไร คุยกันแล้วข้อยุติที่จะนำไปปฏิบัติก็ไม่มี ก็ไม่รู้จะคุยกันไปทำไม ก็ขอตอบว่า สุนทรียสนทนาไม่ได้แยกการพูดออกจากการกระทำ การพูดคือการกระทำอย่างหนึ่ง นั่นคือการแสวงหาความรู้ สุนทรียสนทนาจึงไม่ใช่เป็นพูดคุยเพื่อหาข้อยุติ แต่เป็นการชุมนุมพูดคุยเพื่อแสวงหาคลื่นพลังงานความรู้ ความคิดที่ล่องลอยอยู่ในจักรวาลอันไพศาล โดยเปรียบเทียบของมนุษย์ว่าเป็นระบบปฏิบัติการหรือตัว 'hardware' ที่จำเป็นจะต้องมีคลื่นพลังงานความรู้ ความคิด หรือ 'software' ที่เหมาะสมกัน (compatible) มาใส่เข้าไปในระบบปฏิบัติการ เพื่อให้สมองสามารถทำงานได้ คิดได้ สร้างความรู้ได้ หากไม่แล้วสมองมนุษย์ก็เป็นเพียงเนื้อเยื่อโปรตีน ไขมันและเส้นประสาทที่ปราศจากความหมายใดๆ ทั้งสิ้น

คลื่นความรู้และพลังงานที่ถูกฝังเข้าไปในระบบปฏิบัติการของมนุษย์ จึงเป็นความรู้ที่เรียกว่า "ความรู้ฝังลึก" (tacit knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง แต่อธิบายออกมาเป็นคำพูดให้ใครฟังไม่ได้เช่นเดียวกับคนที่มีความสามารถในการขี่จักรยานแต่ไม่สามารถอธิบายวิธีการทำให้จักรยานทรงตัวไม่ได้ นอกจากทำให้ดูแล้วนำไปฝึกฝนด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ

ดังนั้น การเข้ามาอยู่ในวงสุนทรียสนทนา จึงเป็นการแสวงหาคลื่นพลังงานความรู้และความคิดร่วมกัน เมื่อใครคนหนึ่งรับได้ ก็จะเกิดการถ่ายทอดโยงโยไปยังคนอื่นๆ ที่อยู่ในวงสุนทรียสนทนาให้รับรู้ด้วยกัน ผู้ที่สามารถเข้าถึงคลื่นพลังงานความรู้และความคิดเหล่านี้ได้ จะเกิดความรู้สึกว่า เสียงของคนอื่นก็เหมือนกับเสียงของตนเอง สิ่งที่ตนเองอยากจะพูดก็มีคนอื่นพูดแทนให้ และเมื่อคนอื่นพูดออกมา บางครั้งเราจึงรู้สึกว่าการพูดแบบนี้แหละคือสิ่งที่ตนเองอยากจะพูด

แนวทางการจัดสุนทรียสนทนา

พึงระลึกไว้เสมอว่า คำแนะนำต่อไปนี้ เป็นเพียงแนวทางกว้างๆ ไม่ใช่ตำราทำอาหารที่จะต้องทำตามอย่างเคร่งครัดโดยไม่สนใจอย่างอื่นนอกจากความหมายตามตัวอักษรของคำแนะนำ แต่ผู้ที่สนใจเกี่ยวกับสุนทรียสนทนา สามารถอ่านเพิ่มเติมได้จากต้นฉบับเรื่อง On Dialogue ของ David Bohm ให้เข้าใจและนำไปทดลองปฏิบัติเป็นกลุ่มเล็กๆ ให้เกิดความชำนาญ และช่วยกันวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งร่วมกัน อย่างไรก็ตาม มีข้อแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการทำสุนทรียสนทนาดังต่อไปนี้

ประการแรก ควรทำสุนทรียสนทนาในเรื่องที่เกี่ยวกับ "สุนทรียสนทนา" ก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของการทำสุนทรียสนทนาให้ทะลุ เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิความกระจ่างว่า ทำไมต้องมีการพูดคุยกันแบบนี้ ทำไมไม่ทำอย่างที่เคยทำ การคิดร่วมกันทำให้ความคิดที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ มารวมตัวกัน และทำให้เกิดการเชื่อมโยง (coherence of thought) เพื่อให้เกิดพลัง เช่นเดียวกับการทำให้พลังงานแสงที่พุ่งกระจายไปคนละทิศคนละทางและไร้พลัง แต่เมื่อมีเทคโนโลยีทำให้แสงเกิดการรวมตัวกัน พุ่งตรงไปในทิศทางเดียวกัน จะกลายเป็นแสงเลเซอร์ ที่สามารถทะลุทะลวงสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหลือเชื่อ การเข้าใจปรัชญาของสุนทรียสนทนาอย่างลึกซึ้ง จะทำให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธาในกระบวนการ สามารถฟันฝ่ากำแพงความลังเลสงสัยไปได้

ประการที่สอง สาเหตุสำคัญของสุนทรียสนทนา คือ การรื้อถอนสมมุติบัญญัติ การปลดปล่อยตนเองจากศักดิ์ศรี การกีดกันบทบาทหน้าที่ อำนาจและอุปาทานที่ทอหุ้มตัวตนอยู่ในทุกรูปแบบ เพื่อมิให้กลายเป็นสิ่งกีดขวาง (blocking) ต่อการเรียนรู้เพื่อการเข้าถึงความจริง ดังนั้น ผู้ที่เข้าร่วมวงสุนทรียสนทนา จึงต้องรื้อถอนสิ่งเหล่านี้ด้วยความสมัครใจของตนเองเป็นอันดับแรก ด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตัว มีเมตตากับตัวเอง ไม่ยกตนข่มท่าน หรือไม่กดตนเองลงจนหมดความสำคัญ แต่ควรกำหนดบทบาทของตนเองเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ไม่ควรลืมนึกว่าเป้าหมายของการรื้อถอนจำกัดขอบเขตอยู่ที่ตนเองเท่านั้น การก้าวล่วงไปวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงรื้อถอนคนอื่น เป็นสิ่งที่พึงละเว้นโดยเด็ดขาด

ประการที่สาม การสาดไฟย้อนกลับมาค้นหาลักษณะ (assumptions) ที่ฝังลึกอยู่ในใจ แต่การเพ่งมองอย่างเดียวยังจะไม่เห็นอะไรเลย จนกว่าฐานคติเหล่านั้นจะแสดงตัวตนออกมาเป็นอารมณ์ (emotion)¹ อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีอะไรเข้าไปกระทบกับมันเข้า เช่น เมื่อได้ยิน ได้เห็น หรือใจนึกขึ้นได้ กล่าวกันว่าฐานคติกับอารมณ์ทำงานใกล้ชิดกันมากจนแทบแยกกันไม่ออกกว่าอะไรเป็นอะไร สิ่งที่ต้องทำในสิ่งแรกคือ ทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าสังเกต (observer) สิ่งที่มากระทบ (observed) ว่ามันทำให้เราเกิดอารมณ์อะไรขึ้นมา และหาทางระงับมัน (suspension) เพราะถือว่ามันเป็นตัวบดบังนิสรภาพในการรับรู้ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

ในทางปฏิบัติคือ เมื่อเข้าไปอยู่ในวงสุนทรียสนทนา จะต้องไม่ให้ความสนใจเฉพาะสิ่งที่ได้ยินได้ฟังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองในขณะที่ได้ยินได้ฟังสิ่งเหล่านั้นด้วย เพราะโดยทั่วไปขณะที่ฟังนั้น เรามักจะ “บิลด์”² ความรู้สึกบางอย่างตามไปด้วย เช่น รำคาญ หงุดหงิด เคลิบเคลิ้ม ซากลิ่ง ซีนซม ฯลฯ และความรู้สึกเหล่านี้คือที่มาของ ‘bias’ ต้องตามมันให้ทันด้วยการฟังให้ได้ยิน (deep listening) สงบระงับ การตามความรู้สึกให้เท่าทันจึงเป็นการป้องกัน bias และการสงบระงับคือการสร้างปัญญาที่เกิดจากการฟัง เมื่อคิดว่าสามารถจัดการกับความรู้สึกตัวเองได้แล้ว ก็สามารถเริ่มต้นตั้งวงคุยเพื่อคิดร่วมกันได้เลย

ประการที่สี่ การตั้งวงสุนทรียสนทนา ประกอบด้วยคนสองคนขึ้นไป 7-8 คน ถือว่ากำลังดี แต่ถ้าจำเป็นก็อาจมีได้ถึง 20-40 คน นั่งล้อมวงเป็นวงกลมให้ทุกคนสามารถมองเห็นหน้ากันได้ทั้งหมด ดังกติกากการพูดคุยไว้อย่างหลวมๆ เช่น หลีกเลียงการเสนอแนะ การโต้แย้ง การผูกขาดเวที การทำให้ผู้อื่นเสียหน้า พูดให้สั้น หลังจากพูดแล้ว ควรขอให้คนอื่น ๆ ได้มีโอกาสพูดผ่านไปก่อนสองหรือสามคน ค่อยกลับมาพูดอีก ความจริงกติกาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนปฏิบัติกันอยู่แล้ว มากน้อยตามโอกาส แต่การนำกติกาขึ้นมาเขียนให้ทุกคนเห็น จะช่วยเตือนสติได้ดีขึ้น ในตอนแรกอาจต้องมีใครสักคนทำหน้าที่จัดการกระบวนการ (facilitator) เพื่อช่วยลดความขรุขระสักแต่ถ้าผู้ร่วมวงสามารถนำกติกาเข้าไปอยู่ในใจได้แล้ว เขาจะควบคุมการสนทนาได้เอง และไม่จำเป็นต้องมีใครทำหน้าที่นี้อีกต่อไป

แต่เพื่อให้เข้าใจมากขึ้นว่า การจัดการวงสนทนาแบบ “สุนทรียสนทนา” นั้น จะต้องคำนึงถึงปัจจัยอะไรบ้างนั้น ผู้เขียนจะขอรวบรัดแบบสั้นๆ ภายใต้อำนาจ SPEAKING โดยแต่ละตัวอักษรทำหน้าที่เป็นตัวแทนของปัจจัยต่างๆ ดังนี้

S = Setting หมายถึง ฉากว่าด้วยสถานที่ และเวลา หรือ “บรรยากาศ” ของการทำสุนทรียสนทนา ซึ่ง

ถือว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและจะต้องนึกถึงเป็นอันดับต้นๆ กล่าวคือการจัดสถานที่จะต้องจัดให้เป็นวงกลมให้ทุกคนในวงสนทนาหันหน้าเข้าหากัน เพื่อให้สามารถมองเห็นหน้ากันทุกคน และให้มีพื้นที่ว่างพอที่จะให้ทุกคนสามารถเคลื่อนไหวไปมาได้โดยสะดวก ถ้าหากมีทิวทัศน์ที่สวยงามที่เป็น “ต้นทุน” ทางธรรมชาติที่ดีอยู่แล้วควรใช้ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด โดยเปิดม่าน เพื่อให้ผู้ร่วมวงสนทนาสามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์ เพื่อปลดปล่อยอารมณ์และเป็นที่พักสายตา

ควรหลีกเลี่ยงการจัดสถานที่แบบเอาโต๊ะมาวางเรียงเป็นแนวเดียวกัน ทุกคนหันหน้าไปในทิศทางเดียวกันหมด เพราะจะทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนาไม่สามารถใช้ภาษากาย (body language) เช่น การใช้สายตา การแสดงออกทางสีหน้า ปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันได้

นอกจากนี้ เรื่องเวลาถ้าเป็นไปได้ควรเป็นเวลาหลังจากที่ผู้เข้าร่วมสนทนาได้พักผ่อนเต็มที่ หรือเป็นเวลาที่ไม่ขัดกับการรบกวนของความรู้สึกกังวลเรื่องงานประจำที่รุ่มร่า เช่น เวลาย่ำหลังเลิกงาน หรือเวลาที่ทุกคนเดินทางไปพักผ่อนต่างจังหวัดพร้อมๆ กัน เป็นต้น

P = Process หมายถึง กระบวนการ สนทนาสนทน เป็นเรื่องของกระบวนการ (process determinism) ซึ่งเป็นไปตามเหตุและปัจจัย ไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา แต่ผู้เข้าร่วมวงสนทนาจะต้องมีสติ ตั้งอยู่เสมอ สิ่งทีพูดออกมาไม่มีการสรุป หรือสร้างความคิดรวบยอดเพื่อหาคำตอบสุดท้าย และให้ทุกคนคิดเหมือนกันหมด แต่ถ้าหากผู้เข้าร่วมวงสนทนาเชื่อมั่นในเรื่องของกระบวนการ จะเห็นว่า คำตอบจะเกิดขึ้นเป็นระยะๆ และเป็นหน้าที่ของผู้เข้าร่วมวงสนทนาจะทำความรู้จักกับคำตอบนั้นด้วยตนเอง คำตอบบางอย่างรู้ได้เฉพาะตัว อธิบายให้ใครฟังไม่ได้

E = Ends หมายถึง เป้าหมาย วงสนทนาสนทนาไม่อนุญาตให้แต่ละคนนำเป้าหมายส่วนตัว หรือวาระส่วนตัว (personal agenda) เข้าไปใช้ นอกจากเป้าหมายเพื่อการฟัง เรียนรู้ตนเองและเรียนรู้จากผู้อื่นเท่านั้น นอกจากนี้ จะต้องหลีกเลี่ยงมิให้มีการตั้ง “output” ไว้ล่วงหน้า โดยหวังจะให้เกิดสิ่งนั้นสิ่งนั้นอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากหวังให้คนสามารถพูดคุยกันได้อย่างสันติ เพื่อเริ่มต้นทำงานที่มีความซับซ้อน หลากหลาย หรือต้องการแก้ไขปัญหาบางอย่างร่วมกัน สนทนาสนทนาจึงไม่มีการคุยโวโอ้อวด (advocate) ไม่แนะนำสั่งสอนหรือหวัง “จุดประกาย” ให้คนอื่นคิดตาม รวมทั้งไม่ได้แย่ง หรือยกยอปอขึ้น หรือตำหนิติเตียน เท่านั้นที่เป็นวัตถุประสงค์ที่ยิ่งใหญ่พอแล้ว สำหรับวงสนทนาในหมู่คนไม่กี่คน

A = Attitude หมายถึง การมีเจตนาที่ดีต่อคนอื่น มี ‘openness’ คือจิตใจที่เปิดกว้าง มีความสุขที่ได้ยินได้ฟังและได้เรียนรู้จากผู้อื่น สนทนาสนทนาคือชุมชนสัมมาทิฐิ สนทนาสนทนาจึงไม่เริ่มต้นด้วยการประณามคนอื่น การเสนอแนะให้คนอื่นทำสิ่งโน้นสิ่งนี้ หรือแม้กระทั่งการพูดถึงปัญหา เพราะถ้าหากก้าวล่วงไปถึงสิ่งเหล่านั้น จะทำให้เกิดการโต้เถียง การปกป้อง และการมุ่งเอาชนะคะคานกัน

K = Key Actor หมายถึง คณะทำงานที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งทำหน้าที่เป็น ‘back stage performer’ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน สร้างฉาก และค้นหาผู้ที่เหมาะสมจะมานั่งพูดคุยกัน เพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง key actor จึงรวมความถึง facilitator ผู้ทำหน้าที่ “อำนวยความสะดวก” ให้เป็นไปตามหลักการของกระบวนการสนทนาสนทนา หากมีปัญหาเฉพาะหน้าเกิดขึ้น facilitator ต้องสามารถแก้ไขได้ทันทีทั้งที่โดยสุภาพ และไม่ทำให้ผู้ร่วมวงสนทนา รู้สึกเสียหน้า หรือรู้สึกเจ็บปวดจากการเข้าไปแทรกแซงจัดการของ facilitator

I = Instrument หมายถึง เครื่องมือของการทำสุนทรียสนทนา คือ ภาษา จะต้องลดทอนความเป็นทางการของการใช้ภาษาให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงถ้อยคำแบบพิธีการ เช่น “ขออนุญาตพูด” เพราะการพูดในวงสุนทรียสนทนาไม่จำเป็นต้องขออนุญาตใคร หากผู้พูดคนก่อนพูดจบ และมีความเงียบเกิดขึ้น ก็สามารถแทรกตนเองขึ้นมาเป็นผู้พูดได้โดยอัตโนมัติ แต่มีสิ่งที่จะต้องระวังคือ พูดสิ่งใดออกไป สิ่งนั้นก็จะต้องย้อนกลับเข้าสู่ตัวเอง ทำให้รู้สึกได้ภายหลัง

ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้น ถ้าหากผู้ที่ร่วมวงสนทนาพูดภาษาถิ่นอยู่แล้ว ก็สามารถใช้ภาษาถิ่นได้เลย เพราะการใช้ภาษาถิ่น จะทำให้วงสุนทรียสนทนามีบรรยากาศ และเข้าถึงจิตใจกันมากยิ่งขึ้น แต่ถ้ามีคนอื่นที่ไม่เข้าใจเข้าใจไม่ถึงความลึกซึ้งของภาษาถิ่นนั้นๆ รวมอยู่ด้วย ก็อาจจำเป็นต้องใช้ภาษากลาง

N = Norms of Interaction หมายถึง บรรทัดฐานของการปฏิสัมพันธ์ภายในวงสุนทรียสนทนา ซึ่งจะต้องมีความเท่าเทียมกัน ทั้งในแง่ของคำพูดและการปฏิบัติ กล่าวคือ จะต้องหลีกเลี่ยงคำพูดและการกระทำทางวาจาใดๆ ที่แสดงให้เห็นว่าตนเองเหนือกว่าหรือด้อยกว่าคนอื่น วัจนกรรม (speech act) ที่แสดงความเหนือกว่าได้แก่ คำพูดแบบแนะนำ อบรม สั่งสอน โต้เถียง ยกตนข่มท่าน ส่วนคำพูดที่แสดงความด้อยกว่าคนอื่นได้แก่ คำพูดแบบวิงวอนร้องขอ คำแนะนำและความช่วยเหลือจากผู้อื่น ซึ่งจะต้องหลีกเลี่ยงทั้งสองประเภท เพราะจะทำให้ขาดความเสมอภาค

G = Genre หมายถึง ประเภทของการพูดคุย สุนทรียสนทนา ไม่ใช่การพูดคุยแบบพิจารณาถกเถียงหรือโต้แย้ง (discussion & debate) ไม่ใช่การบรรยาย (monologue) ไม่ใช่การประชุมที่มีประธานทำหน้าที่วินิจฉัยสั่งการ (formal meeting) หรือมีวาระ เป้าหมายไว้ล่วงหน้า แต่สุนทรียสนทนาเป็นการพูดคุยแบบเปิด ไม่มีเป้าหมาย (goal) และวาระ (agenda) เพื่อสร้างความหมายร่วมกัน (shared meaning) แต่ถ้าหากเป้าหมายหรือวาระจะเกิดขึ้นภายหลัง ก็คงไม่มีใครห้ามได้ แต่ต้องเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการสร้างความหมายร่วมกันดังกล่าว

ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นในตอนแรกคือความอึดอัด เงอะงะๆ ทำอะไรไม่ถูก เพราะคนส่วนใหญ่เคยชินกับการพูดคุยแบบมีวัตถุประสงค์ และคุยกันตามวาระและลำดับขั้นที่ฝ่ายเลขานุการจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า แต่ไม่เคยชินกับความ “ไร้ระเบียบ” ของวงสุนทรียสนทนา แต่ถ้าหากเชื่อมั่นในกระบวนการแบบนี้ จะต้องอดทนฟัง เพราะถ้าผ่านช่วงนี้ไปได้ แต่ละคนจะค่อยๆ ปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศของการพูดคุยแบบใหม่ บรรยากาศจะค่อยๆ ดีขึ้น เพราะในความไร้ระเบียบเหล่านั้น ยังมีกฎเกณฑ์ที่มองไม่เห็น (tacit rule) กักขังอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะทำให้มนุษย์ไม่สามารถพูดกันได้เลย เรื่องใดก็ตามที่เห็นว่ามีค่าสำคัญ ก็จะมีคนกระโดดเข้ามาร่วมพูดคุย เพื่อนำความคิดเข้ามาร้อยไว้ด้วยกัน แต่บางเรื่องอาจโผล่ขึ้นมาครั้งเดียวแล้วก็เงียบหายไปเลย เพราะไม่มีใครรับลูกต่อ ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาในวงสนทนาแบบนี้ แต่อาจจะวนกลับมาอีก คำถามไม่จำเป็นต้องตอบ เพราะคำถามทุกคำถามเป็นคำตอบอยู่ในตัวของมันเองอยู่แล้ว

สิ่งที่จะต้องระวังก็คือ พูดอะไรออกไป สิ่งนั้นจะย้อนกลับเข้ามาหาตัวเอง เพราะเสียงของเราก็คือเสียงของคนอื่น และเสียงของคนอื่นก็คือเสียงของเราเอง

ประการที่ห้า สิ่งที่เราควรตระหนักเป็นเบื้องต้นคือ ไม่ควรหวังผลว่าต้องมีสิ่งนั้นสิ่งนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจากสุนทรียสนทนาจบลง เพราะความคาดหวังดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไปไม่ได้ แต่มีการยืนยันว่า สุนทรีย

สนทนาจะเกิดมรรคผลเมื่อเวลาผ่านไปสักระยะหนึ่งแล้ว เพราะความคิดไม่ได้หายไปไหน แต่อาจผุดบังเกิด ขึ้นมาตามหลัง จึงควรทำให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

ข้อสำคัญคือ ควรหลีกเลี่ยงการสรุปแบบรวบยอด เพราะการสรุปเป็นการเปิดช่องว่างให้ใช้อำนาจ แบบรวบรัด ขยายส่วนที่ชอบ ปิดบังส่วนที่ไม่อยากได้ยิน และข้อสำคัญคือการนำข้อสรุปไปเป็นเครื่องมือบีบบังคับให้คนอื่นทำตามความต้องการของตนเองในภายหลัง การสรุปควรถือเป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่เข้าร่วมกระบวนการสนทนา ซึ่งสามารถหยิบประเด็นที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ตามความสนใจของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกัน

แม้สนทนายสนทนาจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง คือไม่สามารถหวังผลได้ในระยะเวลาอันจำกัดดังที่กล่าวมาแล้ว แต่คุณูปการของมันก็มีมากมาย แน่นนอน “หลายหัวย่อมดีกว่าหัวเดียว” ความคิดถือเป็นสมบัติกลาง ไม่มีใครเป็นเจ้าของความคิด ทุกคนสามารถคิดในเรื่องเดียวกันได้ ความคิดเป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ ในขณะที่คิดร่วมกันอยู่นั้น ความคิด คำพูดของคนหนึ่งอาจไปช่วยกระตุ้นให้อีกคนหนึ่งทำอะไรขึ้นมาได้ และสิ่งนั้นอาจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สามารถนำไปแปลงลงสู่การปฏิบัติได้ในอนาคต หลังจากการคิดร่วมกันในวงสนทนา จะออกเอยได้อย่างไม่ที่สิ้นสุด ขอเพียงปลดปล่อยให้มันหลุดพ้นจากสิ่งที่ห่อหุ้ม ทั้บถมันอยู่ อย่างแน่นอนเท่านั้น ระบบปฏิบัติการสมองกับคลื่นพลังงานความรู้และความคิดจะวิ่งเข้าหากัน จนเกิดความสว่างทางปัญญา และสามารถนำมาใช้ได้จริง

ท้ายที่สุด David Bohm ทิ้งท้ายไว้อย่างถ่อมตัวว่า เขาไม่เชื่อหรือกว่าสิ่งที่เขาเรียกว่า dialogue หรือ ทั้บทความเรื่องนี้รับคำแปลมาจากที่อื่นว่า “สนทนายสนทนา” นั้น จะเป็นคำตอบสุดท้ายของการแก้ปัญหาอันสลับซับซ้อนบนโลกใบนี้ได้ทุกเรื่อง แต่เขาคิดว่าสนทนายสนทนาเป็นเพียงการเริ่มต้นของสัมมาทิฐิ เพื่อการแก้ปัญหาที่มนุษย์สร้างขึ้นนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งความเชื่อนี้ อาจจะเป็นจริงก็ได้ เพราะปรัชญาตะวันออกซึ่งเป็นต้นธารความคิดเรื่องสนทนายสนทนาของ David Bohm ได้ให้การรับรองไว้ว่า ถ้าคนสามารถถอดถอนอำนาจ อุปาทาน ความคิด ความเชื่อที่ห่อหุ้มอยู่อย่างแน่นหนาทั้งหลายทั่วโลก มานั่งพูดคุยกันแบบมนุษย์สัมพันธ์กันได้ ก็น่าจะเป็นการเริ่มต้นของการแก้ปัญหาของโลก แต่ความรักจะโอบน้อมออกไปเสมอ ครอบงำใครคนพูดจากันไม่รู้เรื่อง และสร้างโลกของความหมายร่วมกันไม่ได้ (Love will go away if we can not communicate and share meaning.)

การทำสนทนายสนทนา จึงควรกระทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ คนในวงสนทนาจะเป็นกระจกเงาให้กันและกันอย่างปราศจากอคติ เพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละคนเรียนรู้ตัวเอง และแก้ไขปรับปรุงตนเอง เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกัน และอยู่ร่วมกันกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข

บทส่งท้าย

บทส่งท้ายจากผู้เขียน อยากจะสรุปว่า การจัดการกับปัญหาเชิงระบบที่โยงใยแบบอิทัปปัจจยตานั้น เป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง เพราะปัญหาแบบอิทัปปัจจยตาไม่สามารถแสวงหาจุดเริ่มต้น และไม่สามารถคาดการณ์จุดสิ้นสุดของมันได้

แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า ในท่ามกลางความยุ่งเหยิงซับซ้อน จับต้นชนปลายไม่ถูกนั้น “ตัวเรา” ก็คือส่วนหนึ่งของความโยงใยทั้งหมดและเป็นส่วนที่เราสามารถยื่นมือเข้าไปจัดการได้ง่ายที่สุด เพราะมันเป็นตัวเราเอง แต่การจะทำเช่นนั้นได้ เราต้องรื้อถอนอุปาทาน สมมุติบัญญัติต่างๆ ที่ห่อหุ้มตัวเราอยู่ให้หมดสิ้นไป เพื่อให้สามารถใช้สติปัญญาได้อย่างอิสระ และมองเห็นความยุ่งเหยิงซับซ้อนภายนอกทั้งหลายว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง” และเราจะเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของมัน

การทำสุนทรียสนทนาก็คือ การทำให้คนที่มี “ภูมิธรรม” ใกล้เคียงกันมาสัมผัสโดยมีจิตวิญญาณเป็นตัวสื่อ เพื่อปรับระดับความเข้มข้นของกำแพง “อัตตา” ลงสู่ระดับที่ตนเองและผู้อื่นสามารถเข้าไปสัมผัส เพื่อเรียนรู้ธรรมชาติที่อยู่ภายในได้ ในทางปฏิบัติก็คือ ผู้ที่สูงกว่าด้วยวิญญู ชาติ วุฒิ หรือตำแหน่งหน้าที่ ต้องโน้มตัวลงมารับฟังคนอื่นอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน เพื่อให้เสียงของผู้ที่ด้อยกว่าเป็นเสียงของตนเอง ในขณะเดียวกันจะต้องสัมผัสกับความแตกต่างหลากหลายด้วยความอดทน รอคอยและรู้จักให้ออกาสผู้ที่คิดแตกต่างจากเรา ทั้งหลายทั้งปวงมีเท่านี้เอง แต่ปฏิบัติยากที่สุดเลย ☸

เชิงอรรถท้ายบท

1. อารมณ์ (emotion) ในที่นี้รวมความไปถึงสภาพของจิตใจทุกประเภท เช่น เฉยๆ ดีใจ เสียใจ โกรธ เกลียด รัก เติบโต บูชา ฯลฯ ซึ่งเป็นผลมาจากการทำงานของฐานคิดที่มีอยู่เดิมเมื่อมีบางสิ่งบางอย่างมากระทบ

2. เป็นศัพท์สะแลงของวัยรุ่น เข้าใจว่ามาจากคำว่า ‘to build’ ซึ่งหมายถึงการปรุงแต่งความคิด หรืออารมณ์แบบสายฟ้าแลบ เพราะความเข้าใจผิด หรือการใช้ฐานคิดที่ผิดในการตีความปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า

บรรณานุกรม

Bohm, David. 1996. **On Dialogue**. edited by Lee Nichol, Routledge, London.

ทีมงานวิชาการ สรส.ส่วนกลาง. 2547. "การเรียนรู้จากวาทพิจารณ์." โครงการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

(สรส.) **จลสารป็นความรู้สู่กระบวนทัศน์ใหม่** ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ธันวาคม-มกราคม 2547.

ประสาน ต่างใจ. 2547. การบรรยายเกี่ยวกับ "การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการการวิจัย-บูรณาการ

Transdisciplinary Commons." มหาวิทยาลัยมหิดล 15 สิงหาคม 2547 ณ พนาศรม ตำบลคลองโยง
พุทธมณฑล นครปฐม.

วิศิษฐ์ วัชรวิญญู. 2547. "ปฐมบทของการสนทนาอย่างสร้างสรรค์." โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

(สรส.) **จลสารป็นความรู้สู่กระบวนทัศน์ใหม่** ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กุมภาพันธ์-มีนาคม 2547 หน้า 21-23

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.